RAQAMLI MULOQOT DISKURSIDA PRAGMATIK ASIMMETRIYA VA LISONIY TRANSFORMASIYA: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR

Yuldasheva Dilafro‘z Bahodirjonovna
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti o‘qituvchisi

Zamonaviy tilshunoslik va kommunikativ lingvistika sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining shiddatli rivojlanishi muloqotning yangi, ya’ni raqamli va virtual shakllarini yuzaga keltirdi. Elektronnashrlar, ijtimoiy tarmoqlar va rasmiy-institutsional messendjerlar orqali amalga oshiriladigan yozma va og‘zaki muloqot sintezi an’anaviy lisoniy normalar hamda pragmatik strategiyalarning keskin transformatsiyasiga olib kelmoqda. Ushbu jarayonda matnning qisqarishi, asinxron muloqot muhiti hamda verbal bo‘lmagan vositalarning (paralingvistik va ekstralingvistik markerlarning) cheklanganligi muloqot ishtirokchilari o‘rtasida pragmatik asimmetriya hamda lingvistik uzilishlarni keltirib chiqarmoqda. Raqamli diskursda muloqot subyektlarining lisoniy xulq-atvorini va pragmatik strategiyalarini mavjud nazariy adabiyotlar hamda lingvistik konsepsiyalar asosida tadqiq etish zamonaviy muloqotning kognitiv va sotsiolingvistik mexanizmlarini konseptual tizimlashtirish imkonini beradi.

Raqamli diskursdagi lisoniy va pragmatik o‘zgarishlarning nazariy-metodologik poydevori kompyuter vositachiligidagi muloqot hamda matn tilshunosligi nazariyalariga borib taqaladi. Syusan Xerring hamda Devid Kristal tomonidan ilgari surilgan konseptual prinsiplarga ko‘ra, elektron muloqot sohasi ham og‘zaki, ham yozma nutqning gibrid shakli hisoblanib, unda sintaktik ixchamlik va pragmatik intensivlik ustuvorlik qiladi. Naomi Baron va Janet Xolms o‘z tadqiqotlarida ta’kidlaganidek, virtuallashgan va raqamlashgan diskursda lisoniy etiket hamda sotsiopragmatik masofa nisbiy xarakterga ega bo‘ladi. Muloqot ishtirokchilarining yuzma-yuz muloqotda qo‘llaydigan an’anaviy pragmatik yumshatgichlari hamda unifitsiyalangan shakllari raqamli muhitda elektron markerlar, grafik simvollar va emotsional modifikatorlar bilan o‘rin almashmoqda. Bu esa so‘zlovchining ilokativ maqsadini to‘g‘ri idrok etishda va pragmatik noto‘g‘ri tushunishlarning oldini olishda yangi lisoniy mexanizmlarni talab etadi.

Nazariy manbalar va metodologik qarashlar tahlili raqamli diskursdagi lisoniy vositalarning bir necha bosqichli sotsiopragmatik va kognitiv transformatsiyalar orqali namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi. An’anaviy yozma diskursdan farqli ravishda, raqamli muloqotda nutqiy aktlarning ekspressiv va direktiv funksiyalari sezilarli daxlga uchraydi. Kristian Tushon hamda Luiza Kemerer ilgari surgan lingvistik yondashuvlarga muvofiq, raqamli tekstologiyada punktuatsiya markyorlari, shriftli ajratishlar hamda emotikonlar shunchaki bezak vositasi emas, balki pragmatik ilokatsiyani kuchaytiruvchi yoki yumshatuvchi metadiskursiv belgilar vazifasini bajaradi. Muloqotdagi masofaning qisqarishi va gibridlashuvi vaqt omili bilan ham bog‘liq bo‘lib, asinxron nutqda so‘zlovchining ilokativ maqsadi va tinglovchining perlokativ reaksiyasi o‘rtasidagi vaqtinchalik uzilish lisoniy strukturalarning maksimal darajada aniq hamda ixcham bo‘lishini taqozo etadi.

Pragmatik va kompyuter tilshunosligi sohasidagi tadqiqotlarni umumlashtirish shuni ko‘rsatadiki, raqamli muloqotda lisoniy birliklarning qo‘llanishi sotsial status, kontekstual muhit va texnologik platformaning pragmatik arxitekturasi bilan belgilanadi. Muloqot ishtirokchilari rasmiy va norasmiy muloqot chegaralari yuvilib borayotgan raqamli muhitda sotsial masofani saqlash hamda muloqot samaradorligini ta’minlash uchun gibrid lisoniy konstruksiyalardan foydalanadilar. Dan Sperber va Deirdre Uilsonning dolzarblik nazariyasiga muvofiq, raqamli diskursda muloqot subyektlari minimal lisoniy sarf orqali maksimal pragmatik natijaga erishishga intiladilar. Bu holat zamonaviy tilshunoslikda lisoniy tejamkorlik va pragmatik kompressiya hodisalarining yangi sifat bosqichiga ko‘tarilayotganini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli muloqot diskursida lisoniy birliklarning transformatsiyasi va pragmatik asimmetriya shunchaki til uslubining o‘zgarishi bo‘lmay, balki insoniy muloqotning kognitiv va sotsiopragmatik modellarining yangilanish jarayonidir. Mavjud nazariy adabiyotlar tahlili raqamli diskursda an’anaviy pragmatik normalardan kollaborativ va gibrid muloqot modellariga o‘tilayotganini to‘liq tasdiqlaydi. Ushbu tizimlashtirilgan nazariy-metodologik usullar va lingvistik xulosalar kelgusida elektron diskursning lisoniy modellarini yaratish, lingvistik ekspertiza o‘tkazish hamda zamonaviy muloqotning sotsiopragmatik qonuniyatlarini chuqurroq tadqiq etish uchun mustahkam nazariy poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baron N. S. Ekrandagi til: Yozuv va o‘qishning raqamli dunyoda o‘zgarishi. – Oksford universiteti nashriyoti, 2015.
2. Kristal D. Til va Internet: Kompyuter vositachiligidagi muloqot lingvistikasi. – Kembrij universiteti nashriyoti, 2006.
3. Kemerer L. Raqamli diskursda tekstologiya va pragmatik modifikatorlar. – Mouton de Gruyter, 2018.
4. Sperber D., Uilson D. Dolzarblik: Muloqot va kognitivlik. – Blekvell, 1995.
5. Tushon K. Elektron muloqot pragmatikasi va matn transformatsiyasi. – Rutledj nashriyoti, 2014.
6. Xerring S. S. Kompyuter vositachiligidagi diskurs tahlili: Nazariya va amaliyot. – Djordjtaun universiteti nashriyoti, 2004.
7. Xolms J. Sotsiolingvistika va raqamli muloqotdagi pragmatik strategiyalar. – Longman nashriyoti, 2013.